

ENGELLİLERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR

III. Sınıf Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Bölümü

Risk Gruplarına Yönelik Sosyal Politikalar Dersi
Notları-VI

Doç. Dr. Şenay GÖKBAYRAK

İçerik

- Engellilere Yönelik Sosyal Politikaların Gelişim Dinamikleri
- Engellilere Yönelik Sosyal Politikalarda Yeni Yaklaşımlar
- Engellilerin Sosyal Konumları
- Ulus üstü Yönetişim Mekanizmaları ve Engelliler
- Türkiye’de Engellilere Yönelik Sosyal Politikalar

Giriş

- Engellilere yönelik sosyal politikalara, 1970'li yıllardan itibaren daha fazla önem verilmeye başlanmıştır.
- Engellilik günümüzde bir bakım ya da rehabilitasyon sorunu olarak değil; insan hakları, yurttaşlık ve eşitlik sorunu olarak görülmektedir. Engelli hareketinin talepleri ve sesleri bu yaklaşım değişiminin temel nedenidir.
- Giderek daha fazla sayıda ülke, engellilere yönelik ayrımcılığa karşı politikalar uygulamaya başlamıştır. Ancak tek başına mevzuat değişikliği tam eşitliği sağlamaya yeterli değildir.
- Bu alanda AB ve BM gibi ulus aşırı yönetim mekanizmalarının da etkileri giderek artmaktadır.

Engellilere Yönelik Sosyal Politikaların Gelişim Dinamikleri- I

- Engellilerin refah devletinin konusu olması, endüstriyel gelişime ve rekabetin engelli işgücünü üretimden/istihdamdan dışlamasına ve çalışamayacak durumda olanlara yönelik kamusal bakım yükümlülüğünün ortaya çıkmasına bağlıdır.
- Ancak engellilik tarihsel gelişim sürecinde farklı koşullarda farklı şekillerde tanımlanmıştır. Örneğin İngiltere’de 1930’lu yıllardaki yüksek işsizlik döneminde çalışamaz durumda kabul edilen engelliler; II. Dünya Savaşı döneminde artan işgücü ihtiyacı nedeniyle hızla üretime dahil edilmişlerdir. 1997 ‘de Yeni İşçi Partisi hükümetinin çalışmayı öne çıkaran aktifleşme politikaları, engellilerin işgücü piyasasına katılımını destekler nitelikte uygulamalara gitmiştir.
- Dolayısıyla engellilik ve engellilere yönelik sosyal politikalar, biyolojik durumdan çok; ekonomik, sosyal ve politik koşullar kapsamında belirlenen esnek politikalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Engellilere Yönelik Sosyal Politikaların Gelişim Dinamikleri- II

- Engellilere yönelik sosyal politikaların gelişiminde 2006 yılında kabul edilen BM **Engelli Haklarının Korunması Sözleşmesi** önem teşkil etmektedir.

Engellilere Yönelik Sosyal Politikaların Gelişim Dinamikleri- III

- Engellere yönelik sosyal politikaların ivme kazanması ve değişimi üç boyutta kendini göstermektedir.
 - Politika yaklaşımında önemli bir değişim bulunmaktadır. Eskiden engel, kişiye özel bir kusur olarak görülürken; artık toplumların kusurlarının bir sonucu olarak ortaya çıkan ayrımcılık sorunu olarak değerlendirilmekte;
 - Buna koşut olarak, engellilere yönelik bakım ve finansal yardım politikalarından insan hakları ve sosyal eşitliğin önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik politikalara geçilmekte;
 - Tüm bunların temeli olarak ise, engellerin örgütlenmesi, hak talepleri, temsiliyetleri ve refah üretimine katılımları artmaktadır.

Engellilere Yönelik Sosyal Politikaların Gelişim Dinamikleri- IV

- Engellilere yönelik *geleneksel yaklaşım*; engeli bireysel bir sorun olarak görüp; ya kişinin tedavi edilmesi (tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetleri) ya da engellilerin sınırlılıklarının telafi edilmesine (korumalı istihdam, bakım, sosyal güvenlik ödemeleri) yönelmiştir.

Engellilere Yönelik Sosyal Politikaların Gelişim Dinamikleri- V

- Engellilere yönelik *sosyal model* ise, farklı bir yaklaşıma sahiptir. Bu modele göre, engellilerin maruz kaldığı kısıtlılığın nedeni, engelliler değil; toplumun kısıtlarıdır. Önyargılar, kurumsal ayrımcılık, ulaşılamaz binalar, ulaşım sistemi, yalıtılmış eğitim sistemi bu kısıtların nedenidir.

Engellilere Yönelik Sosyal Politikaların Gelişim Dinamikleri- VI

- Engellilere yönelik sosyal politikaların son yıllarda ivme kazanmasında, küresel nitelikli engelli hareketi önemlidir.
- Son yıllarda engelli örgütleri geliştirmekte olan ülkelerde de aktif çalışmalar içerisinde yer almaktadır.

Engellilere Yönelik Sosyal Politikaların Gelişim Dinamikleri- VII

- Engelli örgütlerinin talebi dört ilke etrafında toplanmaktadır:
 - “Biz olmadan bizim için hiçbir şey”, olarak özetlenebilecek, kendilerini etkileyen politikalara aktif katılımlarının sağlanması.
 - Oluşturulacak politikalarla, topluma eksiksiz ve eşit biçimde katılmalarının önündeki engellerin kaldırılması (Fiziksel ve sosyal engellerin kaldırılması)
 - Sadaka değil; hakların savunulması (Ayrımcılık karşıtı yasalar)
 - Kendi refah çözümlerine katılmalarının sağlanması, gündelik yaşamda daha fazla tercih hakkı sağlayacak yönde politika değişimi.

Engellilere Yönelik Sosyal Politikalarda Yeni Yaklaşımlar -I

- Bağımsız Yaşama ve Refahın Yeni Üretim Tarzları
 - Bağımsız yaşama isteği; engellilerin kendi örgütlerinde ve refahın üretimine daha fazla katılım taleplerinde sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu geleneksel bakım politikalarına karşı çıkan yeni yaklaşımların temel argümanını oluşturmaktadır.

Engellilere Yönelik Sosyal Politikalarda Yeni Yaklaşımlar -II

- Yeni yaklaşımların ana talebi, engellileri önceden tanımlanmış hizmetlere mahkum etmek yerine; gündelik hayatlarına ilişkin kendi destek biçimlerini organize etmelerini sağlamaya destek vermektir.
- Bu talep, refah devletinde yaşanan dönüşümle uyumlu olarak doğrudan ödeme politikalarının oluşmasına neden olmuştur.

Engellilere Yönelik Sosyal Politikalarda Yeni Yaklaşımlar -III

- Yeni yaklaşımlarda ortaya çıkan bir diğer talep; ayrımcılık karşıtı yasal düzenlemelerin ortaya konulmasıdır.
- Engellilik bir *insan hakkı sorunu* olarak kabul edilmektedir.
- Ancak bu talepler için çok daha kapsamlı ekonomik ve sosyal değişimin olması gerektiği açıktır.

Engellilerin Sosyal Konumları

- Dünya'da en az bir milyar kişi engelli durumdadır. Gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında engellilere yönelik sosyal politikalarda önemli farklılıklar olsa da, her yerde engelliler en yoksul gruplar içerisinde yer almaktadırlar.
- Engellilerin kendi arasında da toplumsal cinsiyet ve statü açısından da eşitsizlikler bulunmaktadır.

Ulus üstü Yönetişim Mekanizmaları ve Engelliler-I

- Küresel bir sorun olarak engellilik, BM ve AB gibi ulusüstü yönetim mekanizmalarının gündeminde giderek daha fazla yer tutmakta; bu mekanizmalar engellilere yönelik sosyal politikaların geliştirilmesinde giderek daha fazla rol sahibi olmaktadır.

Ulus üstü Yönetişim Mekanizmaları ve Engelliler-I

- BM bünyesinde,
 - 1975 tarihli Engelli Kişi Hakları Deklarasyonu
 - 1981 tarihli Uluslararası Engelli Kişiler Yılı
 - 1985 tarihinde BM İnsan Hakları Beyannamesi'nin engellileri içerek şekilde genişletilmesi,
 - 1993 tarihinde Engelli Kişiler İçin Fırsat Eşitliğinin Sağlanmasına İlişkin Kuralların Kabulü ile,

engellilerin temel yaşam alanlarına katılımı(erişebilirlik, eğitim, istihdam, gelir gibi) vurgulanmış ve üye devletler ayrımcılık karşıtı yasal düzenlemeler için özendirilmiştir.

Ulus üstü Yönetişim Mekanizmaları ve Engelliler-II

- 2006 yılında BM **Engelli Haklarının Korunması Sözleşmesi** kabul edilmiştir.
- Bu gelişmeler önemli olmakla birlikte; artan ekonomik sorunlar, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksullukla mücadelede engellilerin görünmezliğini, gelişmiş ülkelerde ise, mali baskılar nedeniyle engellilerin görünürlüğün azalmasına neden olmaktadır.
- Politikalarda bu bağlamda öne çıkan yaklaşım, engellilerin aktifleşmesi ve çalışma yaşamına katılımıyla kendi kendilerini korur hale getirilmesi olmaktadır.

Ulus üstü Yönetişim Mekanizmaları ve Engelliler-III

- AB düzeyinde ise, AB'nin sosyal politikasının ilk gelişim dönemlerinde engelliler çok fazla gündeme gelmemiştir.
- 1980'li yıllardan bu yana gelişen tartışmalarda ise iki temel anlayış ön plana çıkmaktadır.
 - İstihdam odaklılık
 - Hak temelli yaklaşım
- Bu bağlamda Amsterdam Anlaşması engellileri görünür kılmış ve istihdam alanında ayrımcılığı yasaklayan yasal düzenlemelere vurgu yapmıştır.

TÜRKİYE'DE ENGELLİLERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR

Engellilere Yönelik Sosyal Politikaların Gelişim Dinamikleri-I

- Dünya'daki engelli politikalarının gelişimine paralel Türkiye'de de engellilere yönelik sosyal politikalar 1980'li yıllardan itibaren hız kazanmış; 1981 yılında Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur.
- Beş yıllık kalkınma planlarında ise konu sosyal yardım ve hizmetler başlığı altında ele alınmıştır (Bakım yaklaşımı)

Engellilere Yönelik Sosyal Politikaların Gelişim Dinamikleri-II

- 2005 yılında 5378 Sayılı Özürlüler Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunla,
 - Engelli bireylerle ilgili veri tabanı oluşturulması,
 - Engelliliğin önlenmesi ve erken tanıya ilişkin programların daha etkin ve yaygın hale getirilmesi,
 - Hizmetlere erişimin sağlanması,
 - Özel eğitimde okullaşma oranının yükseltilmesi,
 - Rehabilitasyon hizmetlerinin artırılması,
 - Sosyal yardım ve hizmetlerin geliştirilmesi,
 - Bölgelerarası eşitsizliğin giderilmesi öngörülmüştür.

Engellilere Yönelik Sosyal Politikaların Gelişim Dinamikleri-III

- 2010 yılındaki Anayasa değişikliğiyle engellilere karşı pozitif ayrımcılık öngörülmüştür.
- Bu yaklaşım değişimine koşut olarak son yıllardaki kalkınma planlarında engellilere yönelik aktif bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir.

Çalışma Yaşamında Engellilere Yönelik Düzenlemeler-I

- 2008 yılında İş Kanunu'nda yapılan değişiklikle, 50 ve daha fazla işçi çalıştıran özel sektör işyerlerinde %3; kamu sektöründeki işyerlerinde ise % 4 engelli işçinin durumlarına uygun işlerde çalıştırma zorunluluğu getirilmiştir.

Çalışma Yaşamında Engellilere Yönelik Düzenlemeler-II

- İstihdam teşvikleri kapsamında ise, engelli istihdam eden işverenlerin, sosyal güvenlik prim payının tamamı *prime esas kazancın alt sınırı* üzerinden Hazine tarafından ödenmektedir.
- Kontenjan fazlası ya da yükümlü olmadıkları halde engelli istihdam eden işverenlerin ise sosyal güvenlik prim paylarının %50'si *prime esas kazancın alt sınırı* üzerinden Hazine tarafından karşılanmaktadır.

Engellilere Yönelik Sosyal Yardım ve Hizmetler

- 2022 Sayılı Yasa kapsamında herhangi bir geliri olmayan engellilere yönelik aylık yardımı.
- Çeşitli hizmetlere erişimde (ulaşım, eğitim, iletişim), indirim, vergi muafiyetleri, özel araçlar için vergi muafiyeti ve istisnaları,
- Bakım sigortası tartışmaları,
- Yerel yönetimlerin sunduğu hizmetler

Sonuç

- Son yıllarda Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikalarda aktifleşmeye olan vurgu artsa da, güncel sosyal politika yaklaşımları açısından kat edilmesi gerekli uzun bir yol bulunmaktadır.
- Bu bağlamda, engellilerin eğitim, sağlık, istihdam, sosyal güvenlik ve toplumsal yaşama katılımında fırsat eşitliğine vurgu yapan politikalara gereksinim bulunmaktadır.
- Engellilere yönelik oluşturulacak sosyal politikaların temel insan hakkı temelinde, bütüncül bir stratejinin ve buna bağlı olarak politikalar bütünün ürünü olması gerekmektedir.

Önerilen Kaynaklar

- Priestley, M. (2011), “Engellilik”, Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar içinde (Çeviri ed: Şenay Gökbayrak), Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara: 521-530.
- Özgökçeler, S. (2013), “Özürlülere Yönelik Sosyal Politikalar”, Sosyal Politika içinde (Ed: Aysel Tokol ve Yusuf Alper), Dora Yayınları 4. Baskı, Bursa: 309-330.